

ULTRA-CENTRIFUGE NEDERLAND N.V.
CENTRALE ORGANISATIE

Bank : AMRO Bank N.V.
's-Gravenhage
Rekeningno. 43.06.44.914
Postgiro : Rekeningno. 1942951

Hoogedijgestreng

Ministerie van Economische Zaken
Bezuidenhoutseweg 30
DEN HAAG

VERTROUWELIJK

Onze ref.: Dir./
Our ref.: 1029/79

Uw ref.:
Your ref.:

's-Gravenhage, 26 november 1979

Onderwerp:
Subject:

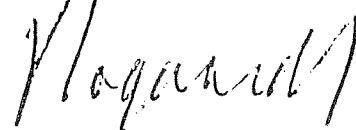
Zeer Geachte

In het kader van de uitvoering van werkzaamheden voor derden hebben wij een concept-opdracht in behandeling van de zijde van de ontwikkelingsmaatschappij CCM te Nunen. Naar ik meen bent U van dit contact op de hoogte gesteld; het heeft betrekking op het vervaardigen van maraging stalen onderdelen ten behoeve van een transmissie-systeem voor automobielen, dat door de bedoelde ontwikkelingsmaatschappij voor Volvo wordt behartigd.

Op dit moment gaan de gesprekken die o.m. betrekking hebben op de kwaliteit van het toe te passen materiaal.

De reden waarom ik mij tot U wend is dat de bedoelde maatschappij, naar ik mij meen te herinneren, door een van haar medewerkers genoemd is geweest in het onderzoek dat heeft plaatsgevonden m.b.t. de zgn. "Pakistan-affaire". Voor de goede orde zou ik gaarne van U vernemen of er nog bepaalde reserves in acht moeten worden genomen bij het voortzetten van onze relaties met de bedoelde maatschappij betreffende het hierboven aangehaalde onderwerp.

Hoogachtend,
ULTRA-CENTRIFUGE NEDERLAND N.V.

CC.:

worden is groter naarmate het werk dat UCN voor CCM doen dichter ligt bij de centrifuge activiteiten van UCN. Uit uw nota blijkt echter onvoldoende duidelijk voor wat voor soort activiteiten CCM assitentie van UCN heeft gevraagd. U stelt dat de kans groot is dat dat om een of andere aandrijfontwikkeling gaat van Volvo. Zeker bent u daarvan echter niet. Wij zouden op prijs stellen om alvorens een definitieve stellingname in te nemen duidelijk van u te horen waarom het CCM te doen is. Hecht CCM voldoende belang aan UCN-assistentie dan mag worden aangenomen dat men ook bereid is het doel van het werk alsmede de naam van de opdrachtgever te vermelden.

Voor wat betreft het inachtnemen van de gestelde beveiligingsregels zegt u het zeer onaannemelijk te achten dat een kontakt tussen CCM en UCN niet zal leiden tot frequent overleg tussen medewerkers van beide bedrijven hetgeen het risico van weglekken van UC-kennis zal vergroten. Voorts voorziet u problemen indien UCN aan medewerkers van CCM toegang wil verlenen tot de UC-fabriek. Ik onttrek me niet aan de indruk dat deze stellingname nogal van theoretische aard is daar het u net zo min mij bekend is of zo'n frequent kontakt nodig is en of het nodig is dat CCM mensen op UCN-terrein komen. Daarvoor is het nodig meer te weten over wat CCM beoogt en wat voor bijdrage aan UCN wordt gevraagd. Ik blijf er echter van uitgaan dat wat ook aan UCN gevraagd wordt dat eventueel uitgevoerd moet kunnen worden binnen de grenzen, gesteld door de beveiligingsregels.

Konklusie: Alvorens een definitief advies aan u te kunnen verschaffen is het noodzakelijk meer te weten van de opdrachtgever, wat voor dingen wil men maken, welke opdrachtgever en wat verwacht men daarbij van u. Zodra antwoord is verkregen op deze vragen zullen wij ons definitieve standpunt doen toekomen.

DIREKTORAAT-GENERAAL VOOR ENERGIE,
Direktie Elektriciteit en Kernenergie.

Ministerie van Economische Zaken

De heer President-Commissaris
van Van Doorne's Transmissie B.V.,
"De Wolfsberg",
Haageind 65,
5751 AZ DEURNE.

xxxx 7 november 1979
I
279/I/32
2140

verzending dunwandige
pijpen op 7 september
1979 door Van Doorne's
Transmissie.

Reeds op 24 augustus 1979 verzocht de Directeur-Generaal van de Buitenlandse Economische Betrekkingen aan Van Doorne's Transmissie voor nog lopende offertes en de daarop te verrichten leveringen van bovenbedoelde goederen exportvergunningen aan te vragen bij de Centrale Dienst voor In- en Uitvoer en deelde gelijktijdig mede dat - zolang op de aanvraag niet is beslist - uitvoer van deze goederen niet mocht plaats vinden.

Toch heeft op 7 september 1979 ook na interventie van de Directeur-Generaal van Industrie export plaats gevonden zonder de daarvoor vereiste uitvoervergunning. Het is mij bekend dat U reeds vóór die datum, namelijk op 5 september 1979, conform bespreking in de Raad van Commissarissen een beslissing heeft genomen de produktie voor derden te stoppen.

Over deze zaak en een aantal daarmee samenhangende ontwikkelingen heeft de Directeur-Generaal van de Buitenlandse Economische Betrekkingen Uw directeur separaat opnieuw geschreven.

Er kan dus niet worden gezegd dat de Directeur van Van Doorne's Transmissie B.V., niet op de hoogte was van de inzichten dezerzijds en Uwerzijds.

Het moet mij dan ook van het hart dat Uw maatschappij, die toch mede belangrijke medewerking en steun van de overheid heeft ontvangen door haar handelen in deze niet de nodige zorgvuldigheid heeft betracht op een voor de overheid uiterst belangrijk beleids terrein.

Zonder echter in de verantwoordelijkheid van de Raad van Commissarissen te treden, zou ik van U willen vernemen, hoe Uw houding ten opzichte van Uw directeur is geweest c.q. zal zijn. Voorts ga ik ervan uit, dat nu wel definitief moet zijn dat zonder uitvoervergunning geen export naar welk land dan ook van de onderhavige produkten meer kan plaats vinden, ongeacht welke argumentatie dan ook door het bedrijf naar voren wordt gebracht.

Ministerie van Economische Zaken

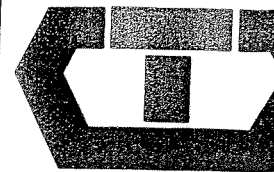
Ik betreur het zeer dat ik deze brief - ook gezien de reed jaren bestaande goede verhoudingen - aan de Raad van Commissarissen heb moeten schrijven.

Ik merk ten slotte op dat mij bekend is dat de directeur zonder exportvergunning geen uitvoer meer zal doen plaatsvinden. Dit heeft hij schriftelijk aan de Directeur-Generaal van Industrie medegedeeld.

Mijnerzijds zal zorg worden gedragen voor een spoedige beslissing ten aanzien van de reeds ingediende uitvoeraanvraag.

DE MINISTER VAN ECONOMISCHE ZAKEN,

van Doorne's Transmissie B.V.

De weledele
Jacques Urlusstraat 97
2551 HA 's-Gravenhage

uw kenmerk:

ons kenmerk:

Tel. 013-678888
toestel

Postbus 500
Tilburg, 21 november 1979.

Amice,

Bijgaand zend ik je copie van de brief van de Minister van
Economische Zaken dd. 7 november 1979 en ons antwoord daarop.

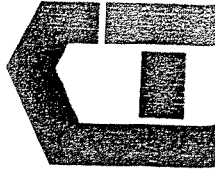
Dit antwoord is tot stand gekomen na intensief overleg met
de

Ik hoop je hiermede van dienst te zijn geweest en teken,

met vriendelijke groeten,

Bijlagen.

van Doorne's Transmissie B.V.

Zijne Excellentie

Minister van Economische Zaken
Postbus 20101
2500 EX 's-Gravenhage

uw kenmerk:

ons kenmerk:

Tel. 013-678888
toestel

Postbus 500
Tilburg, 21 november 1979

Excellentie,

Hiermede bevestig ik uw schrijven van 7 november 1979, kenmerk 279/I/32, inzake de door Van Doorne's Transmissie B.V. op 7 september 1979 verzonden dunwandige pijpen.

Ook wij betreuren deze brief, temeer daar zowel uit schriftelijke als uit mondelinge mededelingen onzerzijds aan uw departement duidelijk is gebleken, dat wij positief wilden meewerken om deze goederen niet zonder exportvergunning uit te voeren, dit ondanks het feit, dat deze goederen - met name in Duitsland en Engeland - in de normale handel te verkrijgen zijn.

Dat op 7 september j.l. nog een zending verstuurd werd, is te wijten aan een ongelukkige samenloop van omstandigheden, hetgeen ook aan uw departement is uiteengezet.

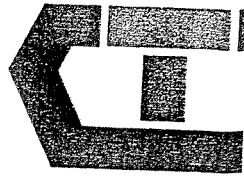
Belangrijk bij de hele gang van zaken is het feit, dat eind augustus/begin september 1979 bij uw departement grote onzekerheid bestond omtrent het z.g. strategische belang van deze goederen. Dit is meerdere malen tijdens het onderzoek door uw ambtenaren bevestigd.

Dat deze duidelijkheid niet bestond bleek ook uit de brief van 24 augustus 1979 van de Directeur-Generaal van de Buitenlandse Economische Betrekkingen, waarin zonder argumentatie vermeld werd, dat voor de bewuste goederen een exportvergunning benodigd zou zijn, terwijl noch de machines noch de materialen voorkomen onder uitvoeringsbesluit 0129.

Deze brief kwam op een moment, dat het onderzoek nog in volle gang was en uw ambtenaren het met onze zienswijze eens waren, dat deze goederen zonder vergunning geëxporteerd zouden kunnen worden.

Enkele malen is toen door ons zowel schriftelijk als mondeling naar een argumentatie gevraagd waarom niet geëxporteerd zou mogen worden, terwijl deze goederen op de vrije markt verkrijgbaar zijn.

van Doorne's Transmissie B.V.

Zijne Excellentie

- 2 -

Op deze herhaalde verzoeken is tot op heden geen antwoord gekomen. Desalniettemin besloten wij op 5 september 1979 deze goederen niet zonder exportvergunning te leveren.

Onzerzijds is toen een uitvoeraanvraag ingediend.

In uw brief van 7 november j.l. schrijft u, dat zorggedragen zal worden voor een spoedige beslissing ten aanzien van de reeds ingediende uitvoeraanvraag en het was voor ons teleurstellend, dat hierop al per brief van 24 oktober j.l. negatief was beschikt, wederom zonder duidelijke argumentatie, dat de materialen en/of machines zouden vallen onder uitvoeringsbesluit 0129.

Wij zijn er nog steeds van overtuigd, dat de in het verleden geëxporteerde halffabrikaten aan te merken zijn als normaal in de handel te verkrijgen goederen, maar desalniettemin zijn wij bereid van export af te zien.

Tenslotte vraagt u in uw brief hoe onze houding ten opzichte van onze directeur is geweest c.q. zal zijn.

Wij hebben enerzijds vanzelfsprekend onze spijt betuigd dat de bewuste zending op 7 september j.l. nog verstuurd is maar anderzijds hebben wij vastgesteld, dat onze directeur in deze zaak volledig te goeder trouw is geweest en daarom waren wij, en wij nog steeds van mening, dat geen verdere stappen genomen moesten worden.

Wat de toekomst betreft is uit het vorenstaande duidelijk, dat zowel de directie al de Raad van Commissarissen hebben besloten deze halffabrikaten niet meer te leveren zonder exportvergunning.

Te uwer persoonlijke informatie laten wij bovendien onderstaand uitvoerig de gehele gang van zaken volgen.

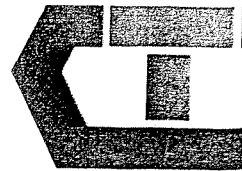
Van Doorne's Transmissie B.V. (genoemd "VDT") heeft van 1968 tot en met 1970 gezocht naar leveranciers van dunwandige pijpen met een diameter van 100 mm, noodzakelijk voor het fabriceren van de banden voor de automatische transmissie. Deze maat kon niet worden geleverd, echter wel werden ons dunwandige pijpen aangeboden in de uitvoering zoals voor het UCN-proces met een binnendiameter van 145 mm. VDT heeft tot op het moment, waarop zij zelf de beschikking had over een produktielijn, welke de dunwandige pijpen op binnendiameter 100 mm kon fabriceren, pijpen betrokken van de firma Bokō te Esslingen, D.E.W. te Krefeld, Leifeld te Ahlen (Westf.) en Brünninghaus te Westhofen, alsmede van Accles and Pollock in Engeland. Deze pijpen werden geleverd zonder exportvergunning en in de maatvoering van het UCN-proces.

In november 1975 vraagt UCN aan VDT om draailingen en pijpen te fabriceren voor rotormantels. Wij konden deze pijpen niet fabriceren vanwege de afwijkende maatvoering. Wel konden wij de draailingen fabriceren. Tot een order kwam het echter niet.

- 3 -

van Doorne's Transmissie B.V.

Zijne Excellentie

- 3 -

In 1975 zochten wij contact met F.D.O. (Fysisch Dynamisch Onderzoek) om voor ons materiaalonderzoek te doen op hun electronenmicroscop.

Hun medewerker in dat specialistische vak was Dr. Kahn.

In een later contact vraagt deze of wij in onze maat dunwandige pijpen aan F.D.O. kunnen leveren.

Wij hebben een offerte gemaakt en begin 1976 wordt door ons navraag gedaan betreffende deze offerte en bleek, dat dr. Kahn met vakantie was en F.D.O. verder geen belangstelling had.

In augustus 1976 werden wij door de . van de Ambassade van Pakistan te Brussel benaderd voor levering van dunwandige pijpen volgens hun tekening en materiaalsamenstelling. De tekening correspondeerde met de door ons gefabriceerde pijpen.

In december 1976 is de directeur van Research en Ontwikkeling van Economische Zaken, door ons op de hoogte gebracht van deze contacten en is gevraagd of er een mogelijk verband bestond tussen deze dunwandige pijpen en UCN-pijpen.

die zeer goed op de hoogte was met het UCN-proces, wees dit resoluut van de hand. Het UCN-proces is te gecompliceerd, vraagt zeer speciale technieken en rotors met extreem hoge eisen.

VDT zag dan ook geen enkele reden om de levering aan Pakistan van half-fabrikaten niet te doen plaatsvinden.

Begin augustus 1979 werden wij bezocht door ambtenaren van de Economische Contrôledienst. Deze vertelden ons, dat men een onderzoek wilde instellen naar de levering van dunwandige pijpen aan Pakistan. Wij hebben aan dit onderzoek volledige medewerking en alle beschikbare informatie gegeven.

De eerste conclusie tijdens dit onderzoek was, dat onze pijpen niet zouden vallen onder uitvoeringsbesluit 0129 en dat ook de door ons toegepaste machines niet voorkomen op de lijst van strategische machines, welke door Economische Zaken wordt gehanteerd.

Inmiddels was door VDT een nieuwe order voor levering van pijpen geaccepteerd.

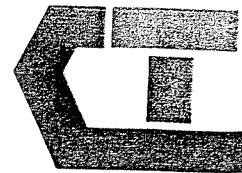
Plotseling kwam het bericht van 24 augustus 1979 van de directeur-generaal buitenlandse betrekkingen van Economische Zaken, dat wij in strijd met het uitvoeringsbesluit strategische goederen 1963 zouden hebben gehandeld.

Wij hebben het bericht over dit besluit aan de nog steeds onderzoekende ambtenaren van het ministerie voorgelegd. Hun reactie was, dat zij niet begrepen dat tijdens het verloop van het onderzoek dit schrijven was uitgegaan.

Met onze brieven van 27 augustus 1979 en 13 september 1979 hebben wij dan ook verduidelijking gevraagd.

- 4 -

van Doorne's Transmissie B.V.

Zijne Excellentie

- 4 -

Inmiddels hadden wij de Pakistaanse Ambassade te Bonn op de hoogte gesteld van het feit, dat voor verdere leveringen een exportvergunning wordt vereist en dat wij zonder deze vergunning niet aan onze leveringsverplichting kunnen voldoen.

Deze kwestie is in de vergadering van de Raad van Commissarissen op 5 september 19 uitvoerig aan de orde geweest.

Besloten werd om zonder exportvergunning niet meer te leveren en dit werd door onze directeur op 24 september j.l. schriftelijk aan uw departement medegedeeld.

Een ander belangrijk punt is in deze zelfde vergadering van de Raad van Commissarissen aan de orde geweest, n.l.: hoe kunnen wij voorkomen, dat "derden" zich meester maken van dit gebeuren en het met name negatief gebruiken in de publiciteitsmedia, zowel ten nadele van de Overheid als ten nadele van VDT.

Besloten werd om in het bedrijf geen enkele mededeling omtrent deze zaak te doen; de ervaring heeft geleerd, dat dit soort mededelingen als openbaar worden beschouwd en ter vrije beschikking komen van de media.

Op dat moment in die vergadering heeft de directie zich niet gerealiseerd, dat bij de afdeling Expeditie nog een vrijgegeven zending op verscheping lag te wachten, n.l. het restant van een order die op 13 juli 1978 door ons gereed gemeld werd en die op 27 september 1978 niet volledig uitgeleverd werd. Doordat de gehele order betaald was, kwamen deze goederen niet meer als voorraad op onze balans per 31 december 1978 voor.

Op 22 augustus 1979 verzocht men de afdeling Expeditie deze goederen te verzenden, waarop deze afdeling heeft gemeld dat verzending vanwege transportcapaciteit eerst op 7 september 1979 zou kunnen plaatsvinden.

Uit het vorenstaande blijkt, dat het aan een samenloop van omstandigheden te wijten is, dat deze zending nog langs de normale weg verstuurd kon worden; met name in het bedrijf was het niet bekend hoe onze houding in de toekomst zou zijn.

Wij meenden uw brief zo uitvoerig mogelijk te moeten beantwoorden, zodat u van de gehele gang van zaken vanaf de eerste contacten op de hoogte bent.

Gaarne zijn wij tot een mondelinge toelichting bereid en verblijven,

met de meeste hoogachting,
namens de Nederlandse leden van
de Raad van Commissarissen,

Ministerie van Economische Zaken

26 februari 1980

No. 108

DE ZAAK KHAN

De leden van de Tweede Kamer de heren Van der Stoep en Ter Beek (beiden PvdA) hebben aan de Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de Ministers van Buitenlandse Zaken, van Economische Zaken en van Binnenlandse Zaken, op 28 januari 1980 de volgende schriftelijke vragen gesteld.

1. Kunnen de ministers de juistheid bevestigen van de mededeling van de Britse staatssecretaris Lamont in het Lagerhuis op 18 december jl. dat, in strijd met de afspraak dat burgers van andere landen dan in het Verdrag van Almelo samenwerkende staten alleen toegang zouden hebben tot de vertrouwelijke informatie inzake het ultracentrifugeproces, met uitdrukkelijke toestemming van het in het kader van dit verdrag ingestelde Brits-Duitse-Nederlandse joint committee, de Pakistaanse staatsburger Dr. Kahn in de periode 1972-1975 zich zodanig binnen Nederland heeft kunnen bewegen dat "he may well have been in a position to gain access to confidential information about the centrifuge process"?
2. Kunnen de ministers de verklaring van de Britse staatssecretaris bevestigen: "...nor, as required by the treaty of Almelo, was the apparent breach of security reported to the joint committee until long after it occurred"?
Zo ja, waarom is dit nagelaten?
3. Delen de ministers het oordeel van de Britse staatssecretaris dat de consequenties van wat is gebeurd mogelijk zeer verregaand zijn?
4. Kunnen de ministers, indien het antwoord op vraag 1 geheel of gedeeltelijk bevestigend luidt, met inachtneming van het vertrouwelijk overleg in de vaste kamercommissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, thans eindelijk opheldering verschaffen over de volgende vragen:
  - a. Hoe kan worden verklaard dat op zo ontstellend nonchalante wijze een in overleg met de partners van het Verdrag van Almelo gemaakte afspraak terzijde is geschoven, en dit terwijl de veiligheidsrisico's rond het ultracentrifugeproject zo evident zijn, zeker voor de autoriteiten van een land dat het tegengaan van het gevaar van de verspreiding van kernwapens in het internationale overleg steeds zozeer op de voorgrond heeft gesteld?
  - b. Treft ook de leiding van de betrokken bedrijven blaam?
  - c. Is overeenstemming met de regeringen van de Duitse Bondsrepubliek en het Verenigd Koninkrijk over de maatregelen, noodzakelijk om herhaling van het gebeuren te voorkomen?

Ministerie van Economische Zaken

22 oktober 1980

No. 577

MOGELIJKE GEVOLGEN VAN KWESTIE KHAN

Het lid van de Tweede Kamer de heer Jansen (PPR) heeft aan de Ministers van Economische Zaken en van Buitenlandse Zaken op 25 september 1980 de volgende schriftelijke vraag gesteld.

Zal het uitlekken van gevoelige nucleaire kennis uit Nederland naar Pakistan, dan wel de export van nucleair gevoelig materiaal naar Pakistan door Nederlandse ondernemingen gevolgen kunnen hebben voor de houding van de Verenigde Staten ten aanzien van het gebruik en de behandeling na gebruik van kernbrandstof van de Nederlandse kerncentrales, gemaakt uit uranium, dat door de Verenigde Staten geleverd is of zal worden geleverd?

Toelichting.

In de Volkskrant d.d. 23 september jl. wordt bericht van een Amerikaans verbod op opwerking in Frankrijk van Zwitserse kernbrandstof gemaakt uit Amerikaans uranium op grond van de leverantie van gevoelig materiaal aan Pakistan.

De Minister van Economische Zaken, drs. G.M.V. van Aardenne, heeft mede namens zijn ambtgenoot van Buitenlandse Zaken, dr. C.A. van der Klaauw, deze vraag als volgt beantwoord.

Ik heb het eindrapport dat terzake op 29 februari 1980 aan Uw Kamer is overhandigd (Kamerstuk 16.082, nr. 1) indertijd eveneens - met een Engelse vertaling - aan de Verenigde Staten doen toekomen. Er is geen enkele aanleiding om te veronderstellen dat de VS op grond van de Khan-affaire en de leveranties van Nederlandse ondernemingen aan Pakistan haar houding ten opzichte van het door Nederland gevoerde beleid met betrekking tot de opwerking van bestraalde splijtstofelementen zou willen wijzigen. In dit verband mag ik eraan herinneren, dat voor zover er vanuit Nederland bijgedragen is aan de eventuele realisatie in Pakistan van een verrijkingsinstallatie, dit geenszins met de vereiste goedkeuring van de regering is gebeurd.

De regering onderneemt, zoals bekend, bovendien al het mogelijke om te verhinderen dat een dergelijke bijdrage ook in de toekomst het geval zal kunnen zijn. Voor wat betreft de opstelling van de Zwitserse regering geldt, dat deze zich op het standpunt stelt dat al die leveranties kunnen plaatsvinden, die niet duidelijk genoemd worden in de in internationaal verband overeengekomen nucleaire exportcontrolelijsten.

Ik wijs er verder op dat het in de toelichting op Uw vraag aangehaalde bericht niet

Directie
Externe
Betrekkingen

Widenhoutseweg 30
Postadres
Postbus 20101
0 EC - Gravenhage
Tel: 070 614011
TeleX: 31099 ecza.nl

Dagelijks persoverzicht

36ste jaargang no 12 GS
17 september 1980.

Van Doorne's transmissie. De economische controledienst heeft proces-verbaal opgemaakt tegen Van Doorne's transmissie, het Tilburgse bedrijf dat materiaal leverde voor een kernenergieproject in Pakistan. Ook tegen dir. van het bedrijf, is proces-verbaal opgemaakt. Op het bedrijf en de dir. rust de verdenking het uitvoerbesluit strategische goederen overtreden te hebben. Eerst nu is bekend geworden dat de dienst in augustus van dit jaar tot verbod is overgegaan. De leveranties aan Pakistan zijn daarmee onderwerp van het justitieel onderzoek in de zaak-Khan, in de wandeling wel aangeduid als "atoomdiefstal". Dr. Khan heeft in Ned. werkzaamheden verricht ten behoeve van de ultracentrifugefabriek in Almelo en zou ook een bezoek hebben gebracht aan Van Doorne's transmissie. Het bedrijf vecht dit laatste aan. Niet dr Khan, maar een naamgenoot die verbonden is aan de Pakistaanse ambassade in Bonn, zou op bezoek zijn geweest. Het min.v.EZ is door de leveranties van het bedrijf nogal in verlegenheid gebracht.(Tr.17/9)

Staking RSV-werf De Schelde. Een groot deel van de werfarbeiders van de scheepswerf Kon. Mij De Schelde in Vlissingen heeft gisteren het werk neergelegd. De arbeiders deden dat uit protest tegen achterblijvende betalingen t.o.v. collega's bij andere RSV-bedrijven en t.o.v. door de Schelde ingeleende arbeidskrachten. De Schelde, onderdeel van het Rijn-Schelde-Verolme concern, bouwt voornamelijk marineschepen.(ANP)

Tomado. De ondernemingsraad van Tomado heeft in een open brief gesteld dat dir. Bedert zich onmenselijk heeft gedragen door vorige week vrijdag 250 werknemers via een in koele bewoordingen gesteld stencil op de hoogte te stellen van hun ontslag. Ook de industriebond FNV en een aantal CNV-leden in het bedrijf zijn woedend over deze handelwijze.(ANP)

Opec-ruzie. Er is grote onenigheid uitgebroken tussen twee van de dertien olielanden die lid zijn van de organisatie van olie-exporterende landen. Het is een vrij principiële verschil van mening tussen Saoedi-Arabië en Iran over het tijdstip van olie-productiebeperking en invoering van een nieuw prijsmechanisme voor de berekening van de olie-prijzen in de toekomst. De kans is groot dat de huidige bijeenkomst van Opec, die in Wenen wordt gehouden, niet uit de problemen komt, hetgeen ook het Opec-topberaad in Bagdad eind oktober van dit jaar in gevaar brengt.(Vkrt17/9)

Export. Engeland heeft de export naar Ned. in de eerste zeven maanden van dit jaar opgevoerd van 7,6 mld gulden naar 10,6 mld gulden. In dezelfde periode steeg de Ned. uitvoer naar Engeland van 9,2 mld tot 9,6 mld gulden.(Vkrt17/9)

Overheidssteun. Tien bedrijven hebben in de eerste helft van dit jaar overheidssteun ontvangen. Hiermee was 56,4 mln gulden gemoeid. Het grootste deel van dit bedrag werd op de rekening van RSV gestort. De scheepsbouwers kregen van het min.v.EZ 40 mln gulden aan renteloze voorschotten.(Vkrt17/9)

Plutonium. De voorbereidingen voor een plutonium-opslagregime van het internationale atoomagentschap in Wenen (IAEA) gaan in een richting die niet in overeenstemming lijkt met de wensen van een aantal landen.

Van intern
informatie

Samengesteld
door de
directie
Externe
Betrekkings

De vermelde
publikaties
kunnen worden
aangevraagd
bij het bureau
Documentatie
Bezuide-
nautseweg 78b
kamer 1
toestel 2345

uitloper naar Van Doorne's Transmissie

door PETER d'HAMECOURT

ROTTERDAM/TILBURG - De zaak-Khan is genoemd naar de Pakistaan die gedurende een aantal jaren in ons land onder de bescherming van de Nederlandse regering vrijelijk kennis heeft kunnen vergaren over de techniek van het verrijgingsproces bij de ultracentrifugefabriek UCN in Almelo.

Khan legde tijdens zijn verblijf ook contacten met bedrijven die materialen leverden voor de bouw van een ultracentrifuge project. Bij het verrijgingsproces komt plutonium vrij dat gebruikt kan worden voor het maken van atoombomben voor allerlei wapens. Omdat Pakistan tot nu toe weigerde het non-proliferatieverdrag te tekenen, waarin de betrokken landen afzien van het maken van kernwapens, is dit land ook uitgesloten van de levering van installaties die te maken hebben met het opwekken van kernenergie.

Smet

Van Houwelingen: "De zaak-Khan werpt een smet op het actieve non-proliferatiebeleid dat Nederland in de wereld voert". De Kamercommissie-Khan kan geen kant op zolang het ministerie van economische zaken weigerachtig blijft nadere informatie te verstrekken.

In oktober 1979 informeerde een ambtelijke werkgroep de Kamercommissie voor het eerst in een rapport over de zaak Khan. In het rapport werd in vage termen gesproken over de toedracht en ook over de betrokkenheid van bepaalde Nederlandse bedrijven bij het Pakistaanse project. Op 29 mei 1980 dienden de leden van de commissie, die onder voorzitterschap staat van 91 vragen in die tot op heden onbeantwoord zijn gebleven.

Geen commentaar

Ook dit weekeinde weigerde een woordvoerder van het ministerie van economische zaken elk commentaar. De reden die daarvoor werd opgegeven is dat er een onderzoek loopt van de rijksrecherche in de zaak-Khan. Volgens de woordvoerder zal het nog wel enige tijd duren voordat het justitieel onderzoek is afgerond. Eerder wordt er geen commentaar gegeven en zolang blijven ook de dringende Kamervragen liggen.

Van Houwelingen schat dat de zwijgzaamheid nog enkele weken zal duren. De VVD'er

ook lid van de Kamercommissie, ziet in de nieuwe onthullingen aanleiding om de regering "weer eens op te juten" deze zaak publiekelijk uit de doeken te doen. "De zaak is werkelijk ernstig", volgens

directeur van Van Doorne Transmissie, verbaast zich intussen over de

ken uit Pakistan voor die buizen. Dat zijn hele normale buizen die overal te krijgen zijn, maar de Pakistani bestelden ze bij ons".

Opmerkelijk is dat hij niets afweet van een justitieel onderzoek. Hij zegt: „Half augustus hebben wij bezoek gehad van enige ambtenaren van het ministerie van economische zaken die informatie wilden over deze orders. Wij zijn heel open geweest. Daarna hebben we niets meer gehoord”.

Muurkrant

Twee weken geleden kwam de zaak-Van Doorne aan het rollen via de muurkranten die regelmatig in Tilburg worden aangeplakt. De rechtenstudent, die aan de hogeschool studeert, pakte de mededelingen van de muurkrant op en ging ermee aan het werk voor een artikel in het blad van de hogeschool. Uit het onderzoek van Opbroek kwam naar voren dat Khan in 1977 een bezoek heeft gebracht aan Van Doorne's Transmissie.

„Er is in die periode inderdaad iemand met die naam over de orders komen praten. Maar wat zegt mij de naam Khan. Dat is in Pakistan net zoals als Jansen”. Op 10 september 1979 werden plotseling 300 buizen door de douane op Schiphol teruggestuurd. „Toen bleek ons pas dat we een exportvergunning nodig hadden. Tot die tijd hadden we alles openlijk gedaan. Er was niets heimelijks aan.”

Uitvoerverbod

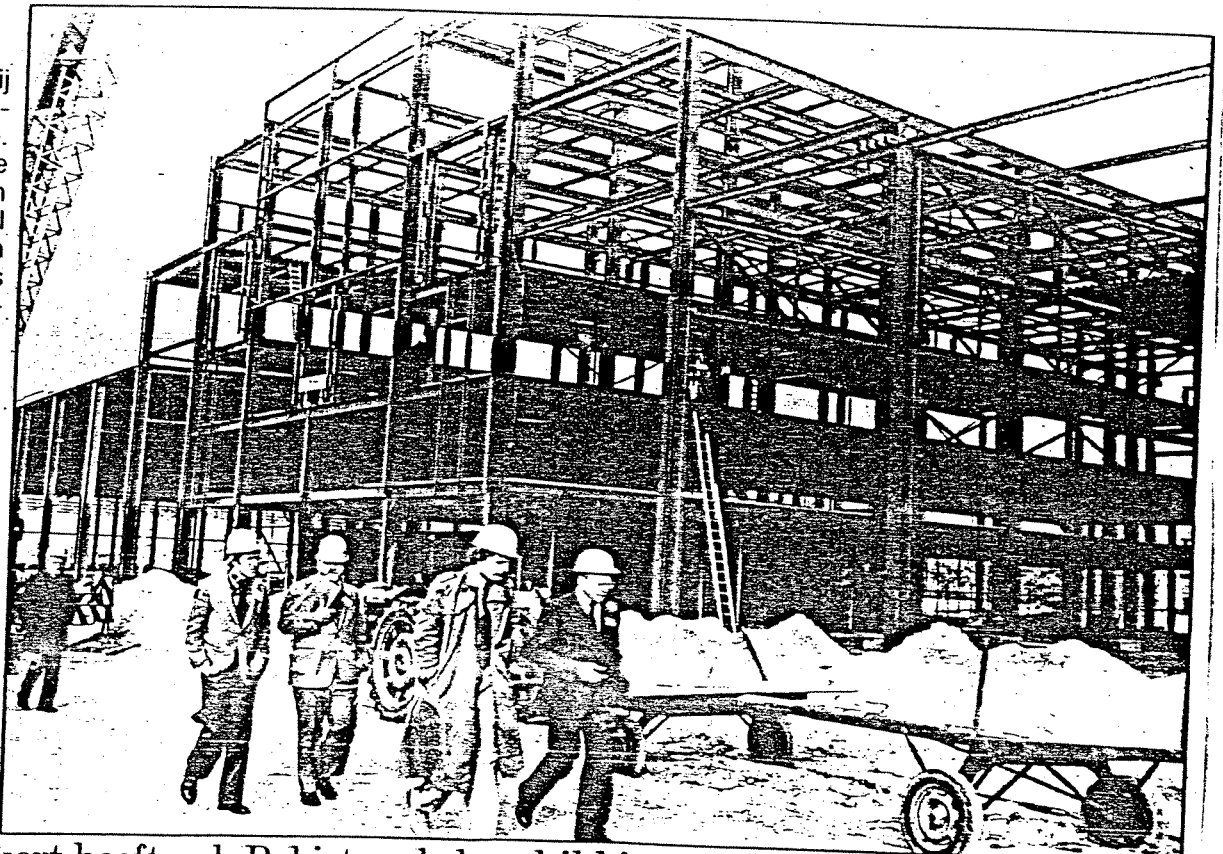
Het was bij het bedrijf in Tilburg niet opgekomen dat deze „kachelpijpen” (zo omschrijft de buizen) onder het uitvoerbesluit strategische goederen vielen. Ook de twee regeringscommissarissen en die toezicht houden op het bedrijf sinds de regering er 100 miljoen gulden in stopte en voor 12,5 procent aandeelhouder werd, keurden de transacties met Pakistan goed.

Uitbreiding Urenco 27, 4 juni 1972

Door Ned krijgt Pakis

foto's ANP-foto, ABC

Uitbreiding bij het Urenco-complex in Almelo. Onder andere hier sloeg Khan zijn slag. Dr. Abel Quader Khan (43) zit inmiddels veilig afgeschermd weer in Pakistan. Hij heeft z'n land grote diensten bewezen.

Binnenkort heeft ook Pakistan de beschikking over de atoombom. En wordt de kans op een kernoorlog nog weer groter. Dank zij Nederlanders. Door blunders van de Hollandse veiligheidsdienst, het bedrijfsleven en politici kon de Pakistaanse spion dr. Khan ongestoord atoomgegevens van de uiterst geheime ultracentrifugefabriek in Almelo overschrijven.

Vrije Volk-verslaggevers Geert-Jan Laan en Rien Robijns schreven het verhaal van de succesvolste atoomspion sinds Fuchs en Nunn hun geheimen naar het Kremlin brachten.

Begin 1972 riep de toenmalige Pakistaanse president Ali Bhoeto een select groepje wetenschapsmensen en enkele intieme medewerkers bij zich. Lang duurde de bijeenkomst niet. „Mensen,” riep Bhoeto, „zullen wij ook een atoombom gaan maken?” Een van de aanwezigen achteraf: „Het werd allemaal heel luchthartig gebracht. Zo op de toon van: zullen we samen eens een feestje bouwen?” Bhoeto signaleerde meteen een groot enthousiasme. „Maar kunnen inllie dat wel?”

Nederlandse bl staan de atoc

noeg geld zorgt om de benodigde kennis en apparatuur te kopen."

"Ik ga aan het werk," besloot Bhoeto, „geen prijs kan te hoog zijn om als eerste moslem-staat en als eerste derde wereld-land een eigen atoombom te hebben."

Drie weken later sloeg hij al spijkers met koppen. Op een grote rondreis langs een aantal Arabische en Afrikaanse staten ontmoette hij kolonel Khadaffi van Libië. Die had al eerder zijn grote belangstelling voor een eigen bom laten blijken. „De dag zal komen dat mensen niet meer zullen vragen hoeveel vliegtuigen of tanks een land heeft, maar hoeveel atoombommen," had hij in een interview gezegd. De beide mannen werden het snel eens. Libië zou zijn oliedollars inzetten om het project te financieren, Pakistan zou het uitvoeren.

Deze atoombom wordt het waard van de islam," aldus Khadaffi. Een jaar later werd het pact tijdens geheime besprekingen in Parijs nader uitgerikt. Libië stelde in eerste instantie anderhalf miljard gulden beschikbaar.

Inmiddels kwam er een eerste link in de kabel. Vlak over de grens van Pakistan bracht aarts-land India toen als eerste in dit deel van de wereld een atoombom tot ontploffing. „Een vreedzaam plutonium-werktuig," verklaarde India. Precies zo'n bom was de Pakistani hadden willen maken. Bhoeto had al contracten met Frankrijk afgesloten, dat bereid had verklaard een fabriek te leveren waar kernbommen met plutonium gemaakt konden worden.

de Indische explosie kwam de

daar echter achter. Hij begon druk op Frankrijk uit te oefenen om het materiaal niet te leveren. Ook nam hij contact met Bhoeto op. „Wanneer jij hiermee doorgaat, dan zullen we een verschrikkelijk voorbeeld van je maken," voegde hij de inmiddels vermoorde president toe.

Pakistan was even, maar niet lang, uit balans gebracht. Men besloot over te schakelen op een andere manier om atoombommen te maken: de klassieke. Eind 1974 gaf Bhoeto de opdracht die tweede weg te bewandelen, waarvoor hij verrijkt uranium nodig had.

Daar was immers de bom die op Hiroshima viel ook van vervaardigd.

Op die manier kwam Pakistan in Nederland terecht, waar de ultracentrifugefabriek in Almelo het gewenste verrijkte uranium produceerde. En men stuitte al gauw op de Pakistaanse metaalkundige dr. Khan, die bij een dochteronderneming van Urenco werkte.

Khan, die aanvankelijk van plan was in Nederland te blijven, ging al snel door de knieën voor de aantrekkelijke aanbiedingen van zijn vaderland. Het lukte hem eind 1974 als vrijwilliger dienst te doen in Almelo en vervolgens een prominente rol te spelen in de verwezenlijking van Bhoeto's plannen.

Via Khan kregen de Pakistani de beschikking over een lijst van meer dan honderd leveranciers van hoogwaardige apparatuur voor de ultracentrifuge. En toen was alles nog maar een kwestie van geld, want de Europese in-

ontwikkelen werden door autoriteiten op alle niveaus weggehoond. Zo'n arm land kon toch immers nooit een echt ultracentrifugeproject van de grond krijgen, zo was de redenering. Maar met de honderden miljoenen gulden van Libië in de achterzak was Pakistan wel degelijk tot veel in staat.

En toen men overal in Europa met dat geld begon te wapperen haptten bedrijven in Nederland, Engeland, Frankrijk, Duitsland en Zwitserland gretig toe. Vooral Zwitserland maakte het bont. Onder aanmoediging van de Zwitserse autoriteiten leverden twee Zwitserse bedrijven complete gastoevoerinstallaties voor de ultracentrifuge, die met drie Hercules-transportvliegtuigen werden overgevlogen.

Toen op die manier alle installaties in Pakistan waren gebouwd ging men op zoek naar uranium. Ook dat leverde weinig problemen op. Het werd gevonden in de eveneens de islam toegedane Afrikaanse staat Niger. Onder Franse leiding — een neef van president Giscard d'Estaing is er directeur — wordt daar uranium gedolven. Niger krijgt daar een deel van, dat thans geheel wordt doorgeschoven naar Libië en Pakistan.

Zo is Pakistan nu bijna zover dat het een bom uit verrijkt uranium kan produceren. Maar verslaggevers van de BBC ontdekten daarbij dat Pakistan ook nog volop werkt aan de „eerste weg": een bom uit plutonium. Het was uiteindelijk president Carter van Amerika die de Fransen er toe overhaalde.

Unders Bombom

Noord-Italië wel de voor dit proces noodzakelijke vaten en tanks te krijgen.

Twee Pakistaanse wegen leiden nu naar Rome. Een listig gespeelde zaak. Toen Amerika dacht de eerste weg onder controle te hebben, ontwikkelde Pakistan de tweede weg. En dat leidde de aandacht weer af van de eerste weg, die men ook bleef bewandelen. De gevolgen van een Pakistaanse kernbom kunnen kolossaal zijn. De spanning tussen India en Pakistan zal toenemen. Sommige deskundigen voorspellen zelfs een oorlog. Maar ook Israël volgt de Pakistaanse atoombomavonturen op de voet. Omdat ook Khadaffi een belangrijke vinger in de pap heeft, heeft de Israëlische regering al aangekondigd „zich alle rechten voor te behouden om eventueel tot actie over te gaan”.

Dat de twee wegen van Bhoeto uiteindelijk naar een echte atoombom zullen leiden blijkt uit recente satellietfoto's waarover Amerika en Rusland beschikken. In het woestijngebied dat de naam Cholistan draagt zijn uiterlijke kenmerken van voorbereidingen voor een ondergrondse kernexplosie waar te nemen. Er worden diepe tunnels gegraven en er heerst een opmerkelijke activiteit.

Volgens de BBC zal op deze plek, die slechts enkele kilometers verwijderd is van de plaats waar India in 1974 haar bom tot ontplofing bracht, in november 1981 de eerste explosie van de eerste islam-bom plaatsvinden.

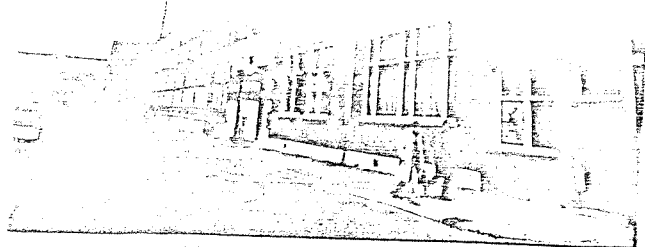
En dat is dan mede veroorzaakt door de activiteiten van dr. Khan in Nederland, die hier zo lang ongestoord zijn gang kon gaan. Een bizar verhaal. >>>

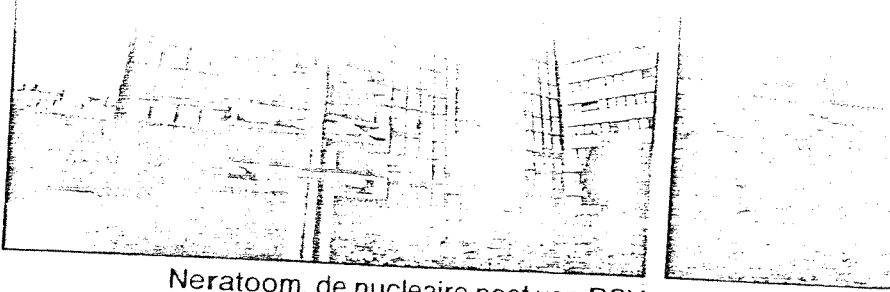
In 1972 riep de Pakistaanse president Bhoeto uit: „We hebben nu een christelijke atoombom, een joodse bom, een communistische bom, er komt een hindoebom, het wordt hoog tijd voor een islambom.”

Toen Kissinger achter de plannen van Bhoeto kwam, waarschuwde hij: „Wanneer jij hiermee doorgaat zullen we een verschrikkelijk voorbeeld van je maken.”

VMF-Werkspoor, hier zit ook het FDO

Neratoom, de nucleaire poot van RSV

In Nederland schreef dr. Khan de grootste atoomgeheimen gewoond op een velletje papier over

Streng bewaakt door honden, zwaar bewapende lijfwachten en krachtpatsers van de geheime dienst woont dr. Abel Quader Khan nu in een nieuwe villa aan de voet van de weelderig begroeide Margella-heuvels, even buiten de Pakistaanse hoofdstad Islamabad. Het is de riante woonwijk van diplomaten en topambtenaren; schrill afstekend tegen de rest van Pakistan, dat als een van de armste en meest onstabiele landen van de wereld geldt. Brede boulevards lopen door deze buurt, reusachtige tuinen golven groen omhoog. Maar wie er dichterbij wil komen wordt meteen tegengehouden door de bewakers. Fotografen uit de hele wereld, die de laatste maanden probeerden het huis van dr. Khan in het zogeheten blok F 8 te naderen kregen een stevige afranseling. Hun fototoestellen werden opengemaakt en hun films vernietigd. Hier leeft dan ook de succesvolste atoomspion ter wereld sinds Klaus Fuchs en Alan Nunn hun geheimen naar het Kremlin brachten. Officieel is Khan adviseur van de minister van Financiën, in werkelijkheid bekleedt hij een toppositie bij de Pakistaanse Atoomautoriteit: vooral dank zij zijn inspanningen in Nederland zal Pakistan binnen twee jaar een atoombom tot ontploffing kunnen brengen, zo is de verwachting. Een uiterlijk zo keurige en bescheiden man, deze thans verweggestopte 43-jarige metallurgische ingenieur. De Nederlanders met wie hij jaren werkte vonden hem niet alleen uiterst vriendelijk, ze roemden ook zijn hulpvaardigheid en zijn ijver. Khan sprak na studies in Duitsland en

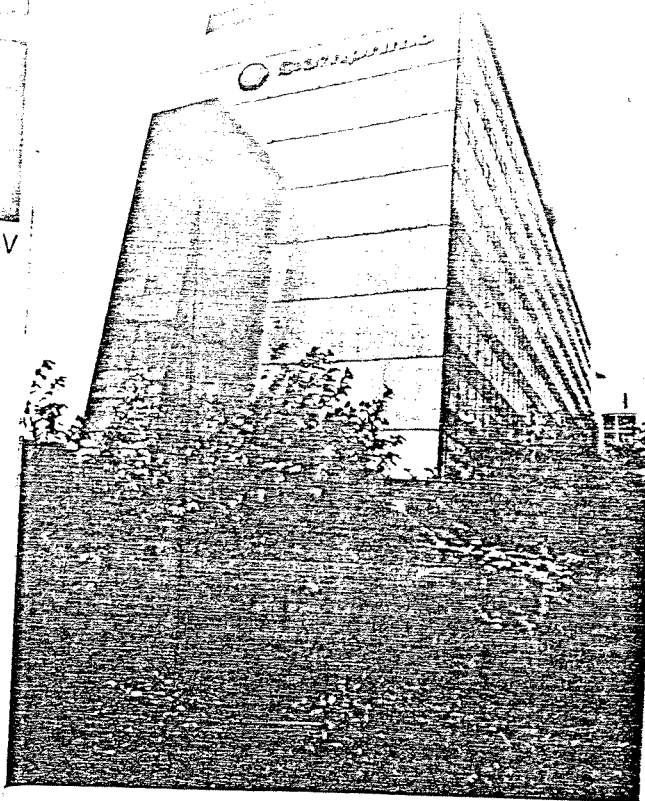
Nederland vloeiend Duits en Nederlands. „Een nette man, altijd op en top gekleed,” zo herinnert zich de Delftse hoogleraar dr. W. G. Burgers, bij wie hij in 1967 afstudeerde. En collega's van het Amsterdamse Fysisch Dynamisch Onderzoekslaboratorium, waar hij van 1972 tot 1976 werkte aan projecten voor de uiterst geheime ultracentrifugefabriek in Almelo, loofden zijn apolitieke instelling: „Eng nationalistische teksten kwamen nooit over zijn lippen. Niemand kan zich welke politieke discussie dan ook met hem herinneren.” Begin oktober 1974 zat deze achtenswaardige heer in een klein noodgebouwtje direct naast de zwaar bewaakte fabriek van Ultra Centrifuge Nederland (UCN) in Almelo te zwoegen op een Duits-Nederlandse vertaling. De UCN was net begonnen aan de opdracht een Duitse centrifuge te produceren en had de werkgever van Khan, het Fysisch Dynamisch Laboratorium (FDO) gevraagd behulpzaam te zijn bij de vertaling van een uit twaalf delen bestaand en als geheim geklassificeerd Duits rapport. Ir. Khan verklaarde zich gaarne bereid om een periode van zestien werkdagen in het verre Almelo door te brengen. Terwijl hij zijn vertaalwerk uitvoerde viel het een collega op dat de Pakistaan op een apart velletje notities in zijn eigen landstaal maakte. „Wat schrijf je daar op?” informeerde hij. Khan haalde de schouders op. „Ik schrijf een brief aan mijn familie in Pakistan.” Er werd begrijpend geknikt. En men liet het er bij. Khan was immers, toen hij in 1972 in dienst kwam bij het FDO en het duide-

lijk was dat hij te maken zou kunnen krijgen met de geheimen die verbonden zijn met de productie van verrijkt uranium, „gescreend” door onze fameuze Binnenlandse Veiligheids Dienst. De test was glanzend voor hem uitgevallen en Almelo vermoedde geen onraad.

Waarschuwingen werden in de wind geslagen; Khan was toch door de BVD gescreend?

Het gebouwtje waar Khan zijn werk deed en waar hij een kamer met een collega deelde had al spoedig de bijnaam „brainbox” gekregen. Hier spraken de toonaangevende technici en wetenschapsmensen vrijelijk over hun projecten. Op de bureaus lagen vaak open en bloot de constructietekeningen. Er werd gepraat over metaalsoorten, over bedrijven die onderdelen zouden leveren en over moeilijkheden die tijdens het werk waren ondervonden. Nu was Khan wel gescreend door de BVD, maar achteraf blijkt verwarring te heersen over tot welk soort geheimen het BVD-onderzoek zich uitstrekte. De BVD-ambtenaar van het ministerie van Economische Zaken ging er van uit dat Khan alleen in aanraking zou komen met zaken, die onder het zeer laag geklasseerde „dienstgeheim” zouden vallen. De werkgever, FDO, had nooit verteld dat het de bedoeling was Khan ook in de sector „geheim” in te zetten. Van daar dat Khan zich bijzonder ontspannen in Almelo kon bewe-

Van Doorne Transmissie BV

Ingenieursbureau Comprimo

Via de Fijn Mechanische Afdeling van het FDO kwam Khan met het Ultra Centrifuge Nederland project in contact.

Angstvallig worden de namen van de bedrijven die aan Pakistan leverden geheim gehouden. Toch konden we er een paar opsporen.

gen. In de eigenlijke centrifugefabriek had hij niets te zoeken, maar een aantal zeer menselijke omstandigheden zorgde er voor dat niemand vreemd opkeek wanneer men hem in het hól van de leeuw tegenkwam. Hij moest er namelijk naar het toilet, omdat zo'n ruimte niet in de „brain-box" aanwezig was. Eén UCN-medewerker herinnerde zich achteraf dr. Khan meermalen op weg naar zijn sanitaire stop met een blocnote in de hand in de bedrijfsruimten te hebben gezien.

Dit voorbeeld — beschreven door een interdepartementale werkgroep bestaande uit ambtenaren van Economische Zaken, Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken, Justitie en Algemene Zaken, die onlangs over de „zaak Khan" uitgebreid rapporteerde — is nog maar één van de vele blunders op veiligheidsgebied, die Khans pad op het gebied van de atoomspionage in ons land hebben geplaveid.

Na een normaal verlopen sollicitatieprocedure trad Khan op 1 mei 1972 in dienst van het FDO, een dochteronderneming van VMF-Werkspoor. Daarbij speelde een rol dat de chef van de afdeling metaalkunde een oud-studiegenoot van hem uit Delft was. Khan schermde in die tijd erg met zijn voornemen om zich tot Nederlander te naturaliseren en bracht in dat verband ook zijn „langdurige oriëntatie op het Westen" en zijn „Nederlandse" echtgenote naar voren (zij is overigens een Nederlands sprekende Zuidafrikaanse, afkomstig uit Rhodesië en in het bezit van een Brits paspoort).

Op 23 februari 1972 had de BVD al meegedeeld dat „geen nadelige gegevens over Khan bekend wa-

ren." De beveiligingsbeambte van Economische Zaken gaf zijn toestemming, maar wel alleen voor „laag-gerubriceerde" werkzaamheden.

Vermeldenswaard is dat Khan vlak voor deze benoeming ook al naar een andere vertrouwensfunctie bij een ander Nederlands bedrijf had gesolliciteerd, dat ook al om een BVD-onderzoek had gevraagd.

Najaar 1974 sloeg Khan zijn grootste slag

In Amsterdam — hij ging onder de rook daarvan aan de Amestelle 71 in Zwanenburg wonen — kwam Khan te werken op de Fijn Mechanische Afdeling (FMA) van het FDO. Op deze afdeling werden de concrete werkdrachten voor Ultra Centrifuge Nederland uitgevoerd. Daarbij speelde hij een belangrijke rol omdat hij gezien werd als een belangrijke metaaldeskundige van het UC-project. Tijdens Khans dienstverband werden bij deze afdeling motoronderdelen voor centrifuges van de Nederlandse typen gefabriceerd en werden in Almelo vijf prototypen van een Westduitse centrifuge geassembleerd, waarvoor de FMA de onderdelen leverde. Alle tekeningen

waren bij de FMA aanwezig en Khan kon er zo inkijken. Trouwens: bij het FDO had Khan toegang tot de volledige aanwezige ultracentrifugetechnologie.

Met toestemming van FDO nam Khan vaak rapporten mee naar huis, die dan door zijn vrouw werden vertaald. Voor zover te achterhalen is waren deze rapporten niet hoger geklassificeerd dan „vertrouwelijk". Althans: degenen die het nu onderzocht hebben zeggen dat „te hopen".

Op 8 en 9 mei 1972 — een week na zijn indiensttreding — bracht hij al een bezoek aan de centrifugefabriek in Almelo ter bespreking van een proces, dat dient ter versterking van het voor centrifuges gebruikte metaal. Op 3 oktober 1972 kwam hij er weer tot hij in het najaar van 1974 met de vertaling van de genoemde geheime Duitse rapporten waarschijnlijk zijn grootste slag sloeg. Niemand, die hem wantrouwde, ook al had in 1972 in zijn thuisland Pakistan de vroegere president Bhoeto al krachtig uitgeroepen: „We hebben nu een christelijke atoombom, een joodse bom, een communistische bom, er komt een hindoebom (via India, red.), het wordt tijd voor een eigen bom van de Islam."

In oktober 1975 kwam een einde aan de inschakeling van Khan bij de werkzaamheden voor ultracentrifuge. Over de oorzaak er

van zwijgt iedereen nog. Volgens de onderzoekers ging het om „vrijwel gelijktijdig plaatsvindende incidenten op grond waarvan de beveiligingsbeambte van Economische Zaken het initiatief nam Khan uit het UC-circuit te halen.”

Pas eind '75 kreeg men argwaan; te laat

Die zwijgzaamheid over de aard van die incidenten lijkt verklaarbaar, want de BVD kon nog steeds geen inlichtingen-activiteiten van Khan bespeuren, reden waarom hij zonder enige bedenking van zijn trouwe werkgever een andere post binnen het bedrijf kreeg. Khan taxeerde die overplaatsing zelf duidelijk anders. Op 15 december 1975 vertrok hij voor familiebezoek naar Pakistan, waar hij zich ziek meldde (een mysterieuze vorm van geelzucht). Korte tijd later voegden zijn vrouw en zijn twee dochters zich bij hem, maar daarmee waren Khans activiteiten geenszins tot een einde gekomen. Medio 1976 had de BVD al op het spoor kunnen zitten van de atoomspion, maar nog steeds werden waarschuwingen terzijde geschoven. „Zoiets gebeurt hier in Nederland toch niet.” O nee? Halverwege 1975 had Khan een medewerker van het FDO, een collega dus, benaderd om voor hem persoonlijk bij hem thuis UC-tekeningen te fotograferen. Midden 1976 werd dezelfde medewerker uitgenodigd voor een gesprek, waarbij ook — naar men vermoedt — een Pakistaans diplomaat aanwezig was. Meer dan eens werd hem een gratis reisbiljet naar Pakistan aangeboden. In augustus 1976 herhaalde Khan zo'n aanbod nog eens. Op 9 september 1976 begon men dat in het Fysisch Dynamisch Onderzoekslaboratorium ook wat vreemd te vinden. De betrokken medewerker lichtte de directie in, die de BVD op de hoogte stelde. Evenwel: „Een nader hierover door de BVD ingesteld onderzoek leverde geen aanknopingspunten op voor verdere acties.”

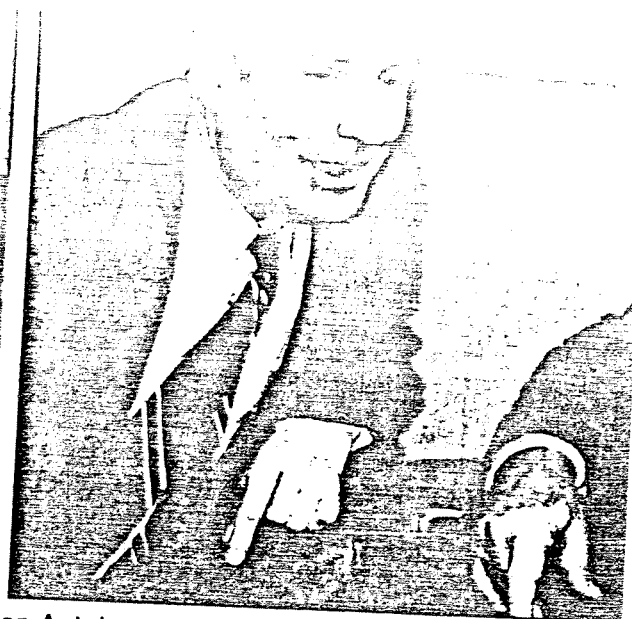
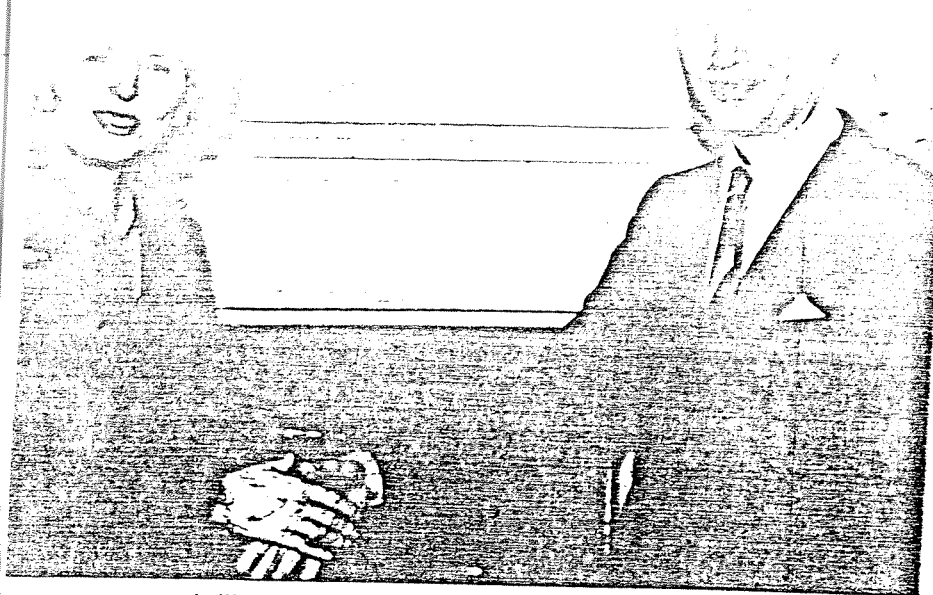
Dr. Khan van zijn kant rustte echter niet. In december 1976 ontving een andere medewerker van het FDO een brief van hem, waarin zijn medewerking werd gevraagd bij het verwerven van

kennis omtrent een technisch procedé, dat ook in het ultracentrifugeproject werd toegepast. In juni 1977 bezochten twee Pakistani het Amsterdamse laboratorium ten einde als afname-inspecteurs meetmachines en andere apparatuur die men had aangeschaft te inspecteren. Zij hadden een persoonlijke brief bij zich voor de eerder benaderde medewerker, waarin onverhuld en op bijzonder vertrouwelijke basis werd gevraagd ultracentrifugegegevens ter beschikking van dr. Khan te stellen.

Khan vroeg hem en een collega wederom gratis Pakistan te bezoeken „in verband met technisch werk waarbij ook nog het een en ander te verdienen viel.” De twee aangeschreven technici stelden hun directie van dit aanbod op de hoogte. Maar de directie gaf deze kennis NIET door aan Ultracentrifuge Nederland of het ministerie van Economische Zaken.

De namen van de bedrijven die aan Pakistan leverden

De plotselinge belangstelling van Pakistan voor nucleaire zaken kwam niet uit de lucht vallen. In augustus 1975 al wendde de Pakistaanse ambassade in Brussel zich tot een Nederlands bedrijf met het verzoek om informatie over frequentie-omvormers, essentiële onderdelen voor een UC-project. In de daarop volgende maanden kregen tal van bedrijven verzoeken om speciaal voor de ultracentrifuge ontwikkelde materialen en apparaten te leveren, hoewel het in principe geheim was dat die ondernemingen activiteiten in deze richting ontplooiden. Sommige deden dat niet, andere gingen er gretig op in ondanks dat ze daarmee strenge uitvoerbepalingen overtraden. Angstvallig worden nog steeds de namen van de bedrijven geheim gehouden, die in deze tijd vanuit Nederland zaken hebben gedaan met de Pakistanen. Toch konden we na enig speurwerk erachter komen, wie in ieder geval de gretigheid van de handel lieten prevaleren boven het „landsbelang” en boven de afspraken die met de partners (Duitsland en Engeland) in het projekt waren aangegaan. Onder meer zijn dat Van Doorne Transmissie BV uit Tilburg, de nucleaire poot van >>

„Jullie hebben onze afspraken domweg genegeerd,” werd Van Agt door zowel Thatcher (links) als Schmidt v

De buitenlandse partners in het Ure project zijn des duivels: Van Agt werp Thatcher en Schmidt de oren gewas

de RSV Neratoom, (die eens na een regeringsbeslissing moest afzien van het leveren van reactoren aan Zuid-Afrika), en het ingenieursbureau Comprimo, ook al een bedrijf waar RSV in deelneemt. Buiten dan nog VMF-Werkspoor, dat via haar dochters, waarbij Khan werkte, ook heel diep in de materie zat. Zonder veel piekeren bevoorraadden deze firma's Pakistan. Vooral nog geheel onopgemerkt.

Zo keek ook een ander Nederlands bedrijf veemd op in augustus 1975 toen een aanvraag van de Pakistaanse ambassade in Brussel binnenkwam voor de levering van bandfolie. Het betrokken bedrijf voerde deze bandfolie niet in het normale verkoopprogramma op, maar had dit materiaal speciaal voor de ultracentrifuge ontwikkeld. De door Pakistan gebruikte specificaties waren duidelijk afkomstig van UCN en konden niet in Pakistan bekend zijn. Na ruggespraak met de ultracentrifugefabriek werd besloten niet tot levering over te gaan. Een signaal dat er iets misging werd evenwel niet door de BVD verwerkt. Twee andere Nederlandse bedrijven werden in februari 1977 en februari 1979 benaderd voor de levering van speciale aluminium-buizen. Eén bedrijf wees de aanvraag af, maar

vond het wel opmerkelijk dat een aanvraag werd ingediend voor antimoon, een speciale voor UC-technieken ontwikkelde staal-soort. Dat ging niet door, maar het andere bedrijf leverde wel en passeerde met haar zending moeiteloos de douane.

Een derde Nederlandse onderneming exporteerde in de periode 1975-1979 negenmaal goederen naar Pakistan, waarvoor zeker in één geval een vergunning had moeten worden aangevraagd. Dit bedrijf had echter nog het fatsoen aan de directie van UCN te vragen of er met het oog op geheimhoudingsaspecten bezwaar bestond tegen export naar Pakistan. UCN, nog rustig doordommelend, zag geen bezwaren...

Maar het meest bont maakte een buizenfabriek het, die tot in september 1979 — toen de hele wereld al in rep en roer was over de Pakistaanse atoomplannen — nog buizen naar Pakistan exporteerde. Mondelinge en schriftelijke waarschuwingen van Nederlandse overheidsinstanties (toen wel) konden blijkbaar superieur terzijde worden geschoven. De directie van dit bedrijf wist ook dat de buizen waren bestemd voor het Pakistaanse ultracentrifugeproject. Toen een medewerker van Economische Zaken in 1977 het bedrijf bezocht ver-

klaarde de directie onomwonden dat de buizen bestemd waren voor Pakistan en gebruikt zouden worden voor een UC-procedure. In totaal leverde het bedrijf vanaf 1976 tot september 1979 6500 buizen aan Pakistan voor de ultracentrifuge. Dit is het enige bedrijf, waarnaar op het ogenblik een Justitieel onderzoek wordt ingesteld. Verwacht wordt dat dit zal uitmonden in een strafproces.

De Urencopartners verwijten Nederland twee ernstige verzuimen

Het is begrijpelijk dat de partners van Nederland in het Urencoproject des duivels waren en zijn over het zo onachtzaam omspringen met veiligheidsvoorschriften en geheimen door de Nederlandse regering en verschillende bedrijfsdirecties. Tijdens een bijeenkomst onder zes ogen hebben de Britse premier Margaret Thatcher en de Westduitse bondskanselier Helmut Schmidt minister-president Dries van Agt daarover enkele maanden geleden danig de oren gewassen.

links) als Schmidt verweten.

Nederlandse bedrijf Urenco in handen had gekregen. Op 3 mei 1979 antwoordde minister Gijs van Aardenne van Economische Zaken echter op kamervragen van de PPR-Tweede Kamerleden Waltmans en Jansen: „Het is niet juist dat de kennis omtrent verrijkingstechnologie door Pakistan rechtstreeks bij Urenco Nederland is verkregen. Het is mogelijk dat geruchten ter zake zijn ontstaan omdat in de jaren 1972-1975 een Pakistani als metallurg bij een van de toeleveringsbedrijven van UCN ingeschakeld is geweest. Maar de kennis die daarbij kan zijn opgedaan bestrijkt, zo is uit een nader onderzoek gebleken, slechts een onbetekenend gedeelte van de ultracentrifuge-technologie.”

Waarschijnlijk bracht de Israëlsche geheime dienst de zaak aan het rollen

Pas na nieuwe spijkerharde onthullingen voor de tv (het Amerikaanse CBS-news) en in kranten moesten de ministers Wiegel, Van Aardenne en Van der Klaauw op 21 juni '79 toegeven dat „er ernstige twijfels waren gerezen” over de eerder zo parmantig uitgedragen onschuld van de Pakistaanse ingenieur Khan. Ingewijden nemen aan dat het vooral de Israëlsche geheime dienst is geweest, die na de wewuifgebaren van de Nederlandse regering, tot actie is overgegaan en de informatie zorgvuldig heeft laten uitlekken. In het voorjaar van 1979 had de Israëlsche premier Begin Van Agt al gewezen op de gevolgen van een Pakistaanse atoombom voor Israël. Van Agt had toen een kort briefje geschreven, waarin hij beloofde de Israëlsche regering „zo spoedig mogelijk” verder te informeren. Gezien de gevolgen — een bom in Pakistan over twee jaar — zal de Israëlsche regering de trouwe Nederlandse bondgenoot nog steeds niet op het schild geheven hebben voor de informatie.

Nadat Khan eind 1975 voorgoed zijn woning in Zwanenburg onder de rook van Schiphol had verlaten is hij in zijn land een van de zorgvuldigst afgeschermde en bewaakte Pakistani geworden. Zijn voormalige buurtgeno-

Voormalig minister Binnenlandse zaken dr. De Gaay Fortman

Ex-minister Lubbers van Economische Zaken. Hem en De Gaay wordt verweten dat ze de afspraken niet zijn nagekomen.

De woede van de partners sproot vooral voort uit twee ernstige verzuimen. Volgens afspraak moest iedere medewerker die toegang had tot geheime stukken en technologie en niet de Nederlandse, Duitse of Britse nationaliteit bezat, aangemeld worden bij het overkoepelende orgaan. Nederland deed dat met Khan niet, omdat de betrokken veiligheidsambtenaar dacht dat Khan alleen over de laag gerubriceerde „dienstgeheimen” kon beschikken. Over die nonchalance worden nu de voormalige ministers van Binnenlandse en Economische Zaken, dr. De Gaay Fortman en de huidige CDA-fractie-leider Lubbers, hard aangesproken. „Zij,” aldus brieften Thatcher en Schmidt, „hebben onze afspraken botweg genegeerd. En dat terwijl de Nederlanders zich altijd naar buiten toe zo sterk maakten voor het zogenaamde non-proliferatieverdrag. De hypocrisie ten top.”

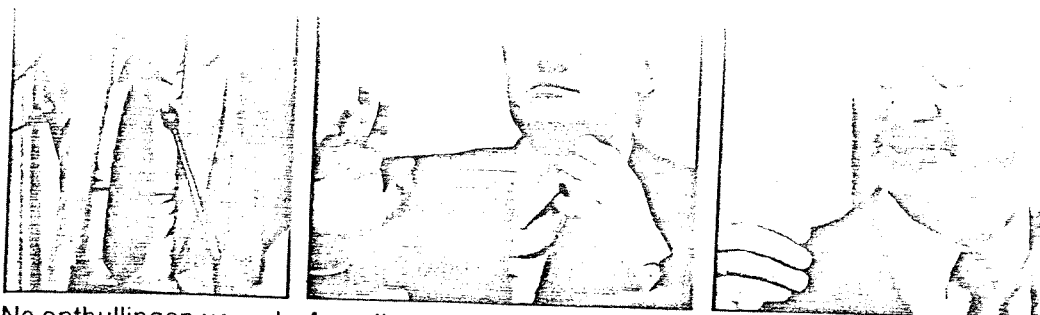
Maar ook toen de aanwijzingen tegen Khan en Pakistan voor het oprapen lagen deed de (nieuwe) Nederlandse regering nog lange tijd of de neus bloedde. Op 29 maart 1979 maakte het Zweites Deutsches Fernsehen in het programma „Magazin” bekend dat Pakistan de geheimen van de ultracentrifuge rechtstreeks via het

ten maken zich nog vrolijk om over elkaar heen stuiteren BVD-agenten, die „buurtonde zoek” gingen plegen. Ze konden slechts meedelen dat tijdens het verblijf van de familie Khan omerkelijk veel auto's met Belgische nummerborden in de straat waren verschenen. Plus af en toe een zwarte Mercedes met een Belgische CD-nummerplaat. Verborgen ging het allemaal niet toe, maar dat hoefde ook niet het duurde nog jaren voor de BVD ontdekte wat de werkelijke betekenis van die limousineparade was.

In een brief aan minister Van der Klaauw heeft Khan ontkenning van UCN-geheimen uit Nederland hebben meegenomen. Hij zou een metaalkundige niet over de vereiste kennis hebben beschikt om een eigen ultracentrifuge-proce-

Voormalig minister Binnenlandse zaken dr. De Gaay Fortman

Na onthullingen voor de Amerikaanse tv moesten vlrn. Van Aardenne, Wiegel en Van der Klaauw toegeven dat er „ernstige twijfels” over Khan waren gerezen.

Ex-minister Lubbers van Economische Zaken. Hem en De Gaay wordt verweten dat ze de afspraken niet zijn nagekomen.

Onder voorzitterschap van PvdA-Kamerlid Relus ter Beek is een onderzoekscommissie samengesteld. „’t Lijkt wel een schelmenroman,” zegt hij, „maar wel een ernstige.”

ten maken zich nog vrolijk om de over elkaar heen stuiterende BVD-agenten, die „buurtonderzoek” gingen plegen. Ze konden slechts meedelen dat tijdens het verblijf van de familie Khan opmerkelijk veel auto's met Belgische nummerborden in de straat waren verschenen. Plus af en toe een zwarte Mercedes met een Belgische CD-nummerplaat. Verborgen ging het allemaal niet toe, maar dat hoefde ook niet; het duurde nog jaren voor de BVD ontdekte wat de werkelijke betekenis van die limousineparade was.

In een brief aan minister Van der Klaauw heeft Khan ontkend UCN-geheimen uit Nederland te hebben meegenomen. Hij zou als metaalkundige niet over de vereiste kennis hebben beschikt om een eigen ultracentrifuge-procedé

op te zetten. Voor Khan leed het geen twijfel wie achter de „onwaarachtige samenzwering” tegen hem zit: Israël. Volgens de commissie, die zijn gangen naging, bevat zijn brief echter „een aantal aantoonbare onjuistheden.” Ofwel: na acht jaar was er eindelijk echte achterdocht en viel hij door de mand.

Vooralsnog zijn de bevindingen van de onderzoekcommissie in handen van het Openbaar Ministerie gesteld. Het is zeker niet uitgesloten dat strafvervolgingen zullen volgen, vooral ook om het gedeukte prestige naar de partners toe te herstellen. Zo'n lot kan bijvoorbeeld nalatige bedrijfsdirecties en veiligheidsfunctionarissen treffen, omdat de vraag kan worden gesteld of zij niet handenvol veiligheidsvoorschriften hebben overtreden. En

ons parlement is ook plots alert geworden: onder voorzitterschap van het PvdA-Tweede Kamerlid Relus ter Beek is een speciale onderzoekscommissie samengesteld, die de treurnis nog eens moet analyseren en op politieke consequenties moet bekijken. Een verbaasde Ter Beek: „’t Lijkt waarachtig wel een schelmenroman, maar wel een ernstige.”

Misschien kan deze commissie dan ook eens bekijken hoe het komt dat de allang veilig in Pakistan toevende dr. Khan van zijn Nederlandse werkgever nog maanden na zijn vertrek uit ons land zijn volle salaris uitgekeerd kreeg. Want je kan — zo blijkt — in Nederland dan wel onopgemerkt jaren spioneren, de loonadministratie klopt tenminste altijd. <<

kniposelekrant

Uitgave: Persdienst DAF Trucks

Verschijnt op alle werkdagen omstreeks 10.00 uur

De 1813... zondag 15 september 1980

URANIUMVERRIJKING PAKISTAN Van Doorne leverde omstreden materiaal

TILBURG — Het bedrijf Van Doorne's Transmissie in Tilburg heeft in de periode 1976-'79 op grote schaal materiaal geleverd voor de in aanbouw zijnde fabriek van uraniumverrijking in Pakistan. Het betreft de levering van in totaal 6500 buizen van een speciale staalsoort (centrifugemantels), die een essentieel onderdeel vormen voor de opzet van een ultracentrifuge-project. Het bedrijf heeft het materiaal aan Pakistan geleverd ondanks herhaalde schriftelijke en mondelinge waarschuwingen van het ministerie van Economische Zaken.

Bepalingen ministerie genegeerd

De kwestie, aan het licht gebracht door het Tilburgse Hogeschoolblad samenwerking met een aantal onderzoeksgroepen, kwam eerder jaar ter sprake tijdens de behandeling in de Tweede Kamer van de genaamde zaak-Khan. Deze Patan wordt ervan beschuldigd hij een belangrijke rol heeft gespeeld bij het verwerven door Patan van de benodigde materialen kennis om een opwerkingsfabriek te kunnen bouwen.

tot nu toe werden de namen van bedrijven, die zich met levering van materialen hebben bezig gehouden, geheim gehouden in verband met een nog lopend onderzoek van de Rijksrecherche. Verwacht wordt de resultaten van dit onderzoek enige maanden op zich zullen laten wachten.

Van de zijde van het bedrijf wordt niet ontkend dat de buizen aan Pakistan geleverd zijn, maar volgens Transmatic-directeur ging het om normaal in de handel verkrijgbare halffabrikaten. „Het betrof een order, die geplaatst is door de Pakistaanse ambassade in Bonn. Wij hebben deze leveringen uitgevoerd totdat onlangs is bepaald dat voor deze leveringen een exportvergunning wordt verlangd. Zonder vergunning zullen vanzelfsprekend geen leveringen plaatsvinden.”

Uit de Kamerstukken die aan de zaak-Khan gewijd zijn, blijkt echter dat de uitvoer geschiedde ondanks herhaalde waarschuwingen om de leveringen te staken. De laatste levering vond plaats op 10 september 1979 terwijl het bedrijf twee weken daarvoor opnieuw een brief van Economische Zaken had ontvangen, waarin werd gezegd dat voor de levering van de desbetreffende buizen een exportvergunning was vereist. Zonder vergunning mocht er „beslist” niet worden uitgevoerd.

Beslag

Niettemin probeerde het bedrijf op 10 september toch 300 buizen het land uit te krijgen zonder dat daarvoor een vergunning was aangevraagd. Deze partij is op Schiphol door de douane in beslag genomen. Volgens de Kamerstukken was het bedrijf bovendien op de hoogte van het feit, dat het hier niet ging om normale halffabrikaten.

„De buizen waren onderkenbaar als onderdelen van een Ultracentrifuge-installatie. Ook de directie van het bedrijf lijkt van dit gegeven op de hoogte te zijn geweest. Dit bleek tijdens een bezoek van een medewerker van Economische Zaken aan dit bedrijf in 1977. Tijdens het onderzoek werd hem desgevraagd van de zijde van de directeur medegedeeld, dat die buizen voor Pakistan bestemd waren en gebruikt zouden worden voor een Ultracentrifuge-procédé”, aldus de Kamerstukken.

blijft volhouden dat het bedrijf correct heeft gehandeld. Als er fouten zijn gemaakt dan is dat volgens hem op het ministerie gebeurd. In vragen die deze week in de Ondernemingsraad zijn gesteld, noemde hij de levering aan Pakistan om financiële redenen noodzakelijk. Het bedrijf had deze extra verdienste nodig, omdat de transmissie nog steeds niet goed van de grond komt.

Opmerkelijk aan de hele kwestie blijft dat Economische Zaken in de pogingen om het bedrijf tot de orde te roepen geen gebruik heeft gemaakt van de twee regeringscommissarissen die namens het departement bij Van Doorne's Transmissie rondlopen. De overheid heeft een aandeel van 12,5 percent in de Tilburgse onderneming en heeft de afgelopen jaren ongeveer honderd miljoen gulden in het bedrijf gepompt.

Op het ministerie wilde men echter geen commentaar geven voordat het onderzoek door de justitie is afgerond.

35 miljoen voor vakopleiding schoolverlaters

Door onze sociaal-^{NRC} economische redactie ¹²⁻³

Den Haag, 13 sept. - Minister Albada van sociale zaken heeft besloten 35 miljoen gulden beschikbaar te stellen voor een bijdrage-regeling vakopleiding schoolverlaters 1980."

Met de regeling wordt beoogd werkgevers alsnog te bewegen jongelui die van school komen in dienst te nemen en de vakopleiding onder auspiciën van de leerlingstelsels mogelijk te maken.

In de nieuwe regeling is een direct verband gelegd met de werkloosheid onder de schoolverlaters. Alleen schoolverlaters, die van 1 tot 15 september als werkloos waren ingeschreven bij de gewestelijke arbeidsbureaus, komen voor toepassing in aanmerking.

Indien de directeur van het arbeidsbureau van oordeel is, dat zonder een financiële bijdrage van de kant van de overheid de jongen of het meisje van een vakopleiding in het kader van de Wet op het leerlingwezen verstoken zou blijven, kan hij de regeling toepassen.

De werkgever kan in dat geval aanspraak maken op een financiële bijdrage van f 120 per week. De regeling treedt op 15 september in werking en heeft een looptijd tot 28 juni 1981.

PvdA wil order voor geniebruggen in Nederland geplaatst zien ^{10/11/79}

De PvdA-Tweede Kamerleden Van den Bergh en Van der Hek willen dat staatssecretaris Van Eekelen van Defensie pogingen in het werk stelt om een defensie-order voor drijvende aluminium geniebruggen gedeeltelijk te plaatsen bij Nederlandse ondernemingen, wanneer dat nog mogelijk zou zijn. De kans bestaat dat de opdracht inmiddels aan een Amerikaans bedrijf is gegund.

In dat laatste geval wensen de twee Kamerleden opheldering over de gang van zaken rond deze bestelling. Met de bouw van de geniebruggen voor de Koninklijke Landmacht is een bedrag gemoeid van ongeveer f 20 mln.

In schriftelijke vragen die over deze kwestie zijn gesteld aan de staatssecretaris zeggen de twee Kamerleden dat het mogelijk moet zijn om Nederlandse bedrijven zoals Nedal (Nederlandse Aluminium Maatschappij), RSV en DAF in te schakelen bij dit project.

Ook andere Westeuropese landen hebben behoefte aan geniebruggen. Wanneer coördinatie zou plaatsvinden bij die bestellingen, zou het bedrijfsleven in al die landen daar in hoge mate van kunnen profiteren, zo stellen Van den Bergh en Van der Hek.

Zij vragen de staatssecretaris of het juist is dat ook de landmachten van België en Zweden op het punt staan dergelijke bruggen te bestellen en dat de Bondsrepubliek en België reeds een dergelijke brug hebben besteld bij de fabriek EWK Eisenwerken Kaiserslautern. Deze vier landen en Nederland zouden gezamenlijk een behoefte hebben aan nieuwe geniebruggen ter waarde van f 200 mln. Met name van de zijde van de andere vier landen is geopperd de orders in gezamenlijk overleg te plaatsen.

De vragenstellers vinden dat een dergelijke aanpak te verkiezen is uit oogpunt van standaardisatie, spreiding van produktie en prijsvorming boven een eenzijdige order van Nederland aan een onderneming in de VS. De vroeger in de VS gekochte bruggen zijn in belangrijke mate gemodificeerd door EWK Kaiserslautern, waardoor een order door de vijf landen gezamenlijk voor de hand zou liggen.